

ห้องสมุดเคลื่อนที่

ความหมาย

ห้องสมุดเคลื่อนที่ (Bookmobiles) หมายถึง การนำหนังสือและทรัพยากรสารสนเทศอื่น ๆ ออกไปให้บริการแก่ประชาชนที่อยู่ในท้องถิ่นที่การคมนาคมไม่สะดวก ด้อยโอกาสในการเข้าถึงข่าวสาร สารสนเทศ เช่น ชุมชนชาวเขาที่อยู่ในท้องที่ห่างไกลออกไป ชุมชนที่อยู่ริมฝั่งน้ำลำคลอง การออกไปให้บริการอาจใช้รถยนต์ เรือ และวิธีอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการบริการห้องสมุดเคลื่อนที่

การจัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นที่การคมนาคมไม่สะดวก ได้เข้าถึงข่าวสารความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ
2. เพื่อส่งเสริมการอ่านให้ประชาชนได้รับความรู้จากการอ่าน เห็นคุณค่าของการอ่าน
3. เพื่อเผยแพร่กิจกรรมส่งเสริมการอ่านของสถาบันที่จัดบริการสารสนเทศ เช่น โครงการหนังสือเพื่อเด็กชนบท และโครงการวรรณกรรมนิทัศน์ ของภาคีวิชาการบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
4. เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รู้จักใช้ความรู้ที่ได้จากการอ่านเพื่อพัฒนาตนเองพัฒนาสังคม

รูปแบบของห้องสมุดเคลื่อนที่

ห้องสมุดเคลื่อนที่จัดได้หลายรูปแบบด้วยกัน มีรูปแบบต่างกัันดังนี้

1. ห้องสมุดฉบับกระเป๋

ห้องสมุดฉบับกระเป๋ทำได้ด้วยไม้ กระเป๋านึ่งบรรจุหนังสือได้ประมาณ 200-300 เล่ม เมื่อ

เปิดออกจะมีสภาพเหมือนชั้นหนังสือ ห้องสมุดฉบับกระเป๋จัดทำขึ้นใช้ในโครงการหนังสือเพื่อเด็กชนบท มีจุดมุ่งหมายให้เด็กในชนบทจะได้อ่านหนังสือดี นอกเหนือจากแบบเรียน เด็กจะได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินจนก่อให้เกิดนิสัยรักการอ่านมาแต่เยาว์วัย

2. หีบหนังสือ

หีบหนังสืออาจทำได้ด้วยไม้ ดีบุก สังกะสี และคัดเลือกหนังสือประเภทต่างๆ ใส่หีบออกไปบริการแก่ประชาชนถึงที่อยู่อาศัย เช่น หีบหนังสือสู่ประตูบ้าน ของจังหวัดนครราชสีมา โครงการหีบหนังสือของโรงเรียนวัดมหาพราราม จังหวัดพิษณุโลก

3. กุญหนังสือ

เป็นบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดทำขึ้น โดยใช้กุญบรรจุหนังสือประมาณ 20 เล่ม หมุนเวียนให้ชาวบ้านในชนบทได้อ่าน โดยมีครูอาสาสมัครเป็นผู้เดินแจก

4. เรือห้องสมุด

เป็นบริการห้องสมุดโดยใช้เรือเป็นยานพาหนะจัดบริการให้กับประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้จัดทำโครงการเรือห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ 10 มกราคม 2542 มีเรือขนาดต่างๆ ดังนี้

4.1 ห้องสมุดเรือขนาดเล็ก โดยยืมเรือรับรองขส.ทร 1215 ของกองทัพเรือ บริการประชาชนผู้อาศัยตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

4.2 ห้องสมุดเรือขนาดกลาง เป็นเรือของกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งเรือนางนพมาศ เคยใช้เป็นหน่วยการศึกษาเคลื่อนที่ทางลำน้ำนำมาบูรณะปรับปรุงเป็นห้องสมุด เปิดบริการเดือนมกราคม พ.ศ. 2543

4.3 ห้องสมุดเรือขนาดใหญ่ ได้รับมอบจาก บริษัทขนส่ง จำกัด กระทรวงคมนาคม ชื่อเรือมหาราช เป็นเรือที่มีความทันสมัย มีหนังสือหมุนเวียนบริการ ในเรือประมาณ 5,000 เล่ม มีสื่อวีดิทัศน์ ไม่น้อยกว่า 100 ม้วน และสื่อแถบเสียง ไม่น้อยกว่า 200 ม้วน มีคอมพิวเตอร์เพื่อการเรียนรู้ CD-ROM ไม่น้อยกว่า 200 เรื่อง มีการสืบค้นข้อมูลบนอินเทอร์เน็ต กรมการขนส่งมอบให้กรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อใช้เป็นเรือห้องสมุดเคลื่อนที่ เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2542

งานห้องสมุดเคลื่อนที่ทางเรือไม่ใช่โครงการใหม่ เรือนางนพมาศ เรือสหประชาชาติ และเรือธรรมจักร ออกปฏิบัติงานนำความรู้ไปสู่ประชาชน สองฝั่งแม่น้ำมาตั้งแต่ พ.ศ. 2496 และยังทำหน้าที่อยู่ในปัจจุบัน

5. ห้องสมุดเคลื่อนที่โดยใช้รถยนต์เป็นการบริการห้องสมุดเคลื่อนที่โดยใช้รถยนต์ออกไปให้บริการแก่ชุมชนที่อยู่ตามท้องถิ่นต่างๆทั้งในชนบทและในเมือง เช่น โครงการห้องสมุดเคลื่อนที่สำหรับชุมชนในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ และสารนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น สำนักงานสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร ได้จัดห้องสมุดเคลื่อนที่โดยใช้รถยนต์ออกบริการแก่ประชาชนในกรุงเทพมหานครด้วย

วิธีดำเนินการและกิจกรรม

ห้องสมุดเคลื่อนที่ส่วนใหญ่เน้นให้บริการหนังสือเป็นหลัก รองลงมาคือการจัดกิจกรรมอื่นๆ วิธีดำเนินการมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ขั้นเตรียมการ

ขั้นตอนนี้ ได้แก่ การกำหนดจุด หรือแหล่งที่จะบริการ เมื่อศึกษาสภาพการอ่าน ความสนใจและความต้องการอ่าน ติดต่อกับบุคคลหรือหน่วยงานอื่น เพื่อจัดกิจกรรมและประชาสัมพันธ์ เตรียมบุคลากร วัสดุอุปกรณ์และพาหนะที่จะใช้

2. ขั้นปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้ คือ การนำทรัพยากรสารสนเทศและพาหนะที่เหมาะสมไปยังสถานที่ให้บริการ ประชาสัมพันธ์แนะนำกิจกรรมและวิธีใช้บริการ

3. ขั้นประเมินผล

เมื่อนำผลที่ได้ไปจัดกิจกรรมรูปแบบต่างๆ ตามความต้องการของผู้ใช้หรืออาจประเมินผลเสร็จสิ้นโครงการ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดบริการครั้งต่อไป

การจัดกิจกรรมของห้องสมุดเคลื่อนที่

กิจกรรมห้องสมุดเคลื่อนที่ที่แตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดห้องสมุดแต่ละแห่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับนโยบาย บุคลากร งบประมาณอื่นๆ ตามความเหมาะสม กิจกรรมที่อาจจัดได้แก่

1. กิจกรรมสร้างเสริมการอ่าน ได้แก่ เพลงเข้าจังหวะ การแสดงหุ่นมือจากนิทาน การเล่านิทานจากภาพ หรือเล่านิทานจากหนังสือ
2. จัดกิจกรรมแนะนำการอ่านหนังสือที่น่าอ่าน เล่าเรื่องบางตอนให้ฟัง แนะนำวิธีหยิบหนังสือ วิธีเปิดหนังสือที่ถูกต้อง การอ่านออกเสียง การอ่านในใจ
3. บริการเผยแพร่ความรู้และข่าวสารที่เป็นประโยชน์ จากจุลสาร หนังสือพิมพ์และสิ่งพิมพ์อื่น ๆ
4. ส่งเสริมการอ่านหนังสือตามความสนใจ การแข่งขันการตอบปัญหาด้วยการหาตอบจากหนังสือ

การจัดกิจกรรมสร้างเสริมการอ่านห้องสมุดเคลื่อนที่ บางแห่งอาจจะจัดกิจกรรมได้เฉพาะการนำหนังสือไปให้อ่านและยืมเท่านั้น บางแห่งที่มีบุคลากรและอาสาสมัครช่วยงานหลายคนอาจจัดกิจกรรมได้หลากหลาย

ประโยชน์ของห้องสมุดเคลื่อนที่

การจัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่มีประโยชน์ดังต่อไปนี้

1. ช่วยให้ประชาชนได้รับสารสนเทศที่ทันสมัย เสริมสร้างทักษะวิชาชีพอื่น ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

2. ส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ หลังจากเล่าเรียน เลิกทำงาน หรือว่างจากฤดูเก็บเกี่ยว
3. ส่งเสริมการอ่าน ส่งเสริมให้สังคมไทยเป็นสังคมรักการอ่าน เห็นคุณค่าของการอ่าน
4. เผยแพร่กิจกรรมของรัฐบาลในการส่งเสริมการศึกษานอกระบบ กระตุ้นให้มีการจัดตั้งมุมหนังสือและห้องสมุดในชุมชน

ปัญหาการบริการของห้องสมุดเคลื่อนที่

การจัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่ในประเทศไทย เป็นบริการที่หน่วยงานหลายฝ่ายจัดขึ้น เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน หอสมุดแห่งชาติ หน่วยงานระดับภาควิชาของมหาวิทยาลัยและสำนักงานสวัสดิการสังคม กรุงเทพมหานคร ฯลฯ การจัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่จัดทำกันตามความพร้อมของหน่วยงานนั้น ปัญหาที่พบมากก็คือ ขาดงบประมาณในการจัดซื้อยานพาหนะและทรัพยากรสารสนเทศทุกประเภท โดยเฉพาะหนังสือที่เหมาะสมกับความสนใจและความต้องการของผู้ใช้ สิ่งที่ขาดแคลนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ขาดบุคลากรที่ปฏิบัติงานมีไม่พอกับความต้องการ ขาดบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะให้บริการ เช่น เข้ากับผู้ใช้บริการได้ดี เข้าใจวัฒนธรรมและค่านิยมของชุมชนได้ดีและประการสุดท้ายประชาชนไม่เห็นความสำคัญของการอ่าน อาจเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมของห้องสมุดเคลื่อนที่ไม่น่าสนใจ หรือหนังสือไม่เหมาะสมกับความต้องการและความสนใจของประชาชน การคัดเลือกทรัพยากรสารสนเทศต้องสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยสำรวจความต้องการทางการอ่านก่อนจัดทำโครงการและดำเนินการอาจจะทำให้บริการห้องสมุดเคลื่อนที่ได้ผลดียิ่งขึ้น

ห้องสมุดเคลื่อนที่กับการศึกษา

ห้องสมุดเคลื่อนที่ในฐานะที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นแหล่งความรู้ที่เข้าถึงผู้ใช้บริการได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก เยาวชน

ผู้ด้อยโอกาสตามแหล่งชุมชนต่างๆ เช่น ชุมชนแออัด โรงงาน บ้านพักคนชรา สถานที่พักพิง หลายๆ คน มองข้ามว่าบุคคลเหล่านี้ไม่จำเป็นต้องให้การศึกษา หรือให้ความรู้ต่อไปแล้ว ปัจจุบันเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ไร้พรมแดน กระแสโลกาภิวัตน์ทำให้ทุกคนต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิต แต่กลุ่มบุคคลหรือชุมชนบางแห่งขาดแหล่งการเรียนรู้ ขาดทุนทรัพย์ในการแสวงหาความรู้ ห้องสมุดเคลื่อนที่มีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนต่างๆ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม มีโอกาสเรียนรู้ได้เท่าเทียมกับคนทั่วไปการจัดกิจกรรม จัดตกแต่งและบริการสื่อต่างๆ ให้เหมาะสมกับชุมชนและกลุ่มบุคคลที่จะรับบริการ การเรียนรู้ด้วยตนเอง พร้อมนำสื่อเพื่อการเรียนรู้ออกไปให้บริการในเขตพื้นที่ที่ไม่สามารถเข้ามาใช้บริการในห้องสมุดได้ เหมือนการยกห้องสมุดออกไปบริการ การเคลื่อนที่ที่ต้องออกไปอยู่กลางแจ้ง เช่น ใต้ร่มไม้ ในอาคารชั่วคราว บนรถไฟ บนเรือล่องไปตามแม่น้ำ เป็นต้น

สื่อและกิจกรรมที่จะนำไปให้บริการ พร้อมกับห้องสมุดเคลื่อนที่ เช่น หนังสือ คอมพิวเตอร์ วิดีทัศน์ ซีดี-รอม เกมต่างๆ พร้อมของเล่น และนิทรรศการที่เหมาะสมกับกลุ่มที่จะรับบริการ ส่วนกิจกรรมที่จะนำออกไปให้บริการควรสร้างความสนใจและแปลกใหม่พอที่จะดึงดูดให้ผู้เข้ามาใช้บริการของห้องสมุดเคลื่อนที่ และกิจกรรมนั้นควรตอบสนองการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือส่งเสริมให้เกิดอาชีพใหม่หรืออาชีพเสริม บุคลากรที่ออกไปพร้อมห้องสมุดเคลื่อนที่ ต้องมีการวางแผนและเตรียมการเกี่ยวกับอุปกรณ์อย่างดี ห้องสมุดเคลื่อนที่ ต้องมีการวางแผนและเตรียมการเกี่ยวกับอุปกรณ์อย่างดี ห้องสมุดเคลื่อนที่ สามารถตอบสนองความต้องการได้หลากหลายและเป็นผู้นำความเปลี่ยนแปลงไปสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง กระตุ้นให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาหาความรู้ต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด

บุญศรี ไพรัตน์

บรรณานุกรม

- ขวัญใจ ศิริวงศ์. "ห้องสมุดเคลื่อนที่ทางน้ำ (Bookmobiles by boat)", **ข่าวสารสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง**. 23-24 : พฤษภาคม-กรกฎาคม 2530.
- _____. โครงการเรือห้องสมุดเฉลิมพระเกียรติ เอกสารแจกในโอกาสพิธีมอบเรือมหาราชเพื่อนำไปใช้เป็นห้องสมุดเคลื่อนที่ วันที่ 22 ธันวาคม 2542 โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม.
- จินดา จำเริญ. "การสร้างเสริมการอ่านในโครงการห้องสมุดเคลื่อนที่," **บรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น** 4(3) : 48-54 สิงหาคม 2529.
- ปรีชา. "เรือห้องสมุด," **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** : 28-29 : 6 มิถุนายน 2530.
- สุกัญญา มกฏอรุณี. "ระบบอัตโนมัติที่ใช้ในห้องสมุดเคลื่อนที่ (Bookmobiles automation)," **โตมทัศน์**. : 37-49 ; มกราคม-มิถุนายน 2536.
- "ห้องสมุดเคลื่อนที่ วันเด็กใต้สะพานพระราม 8" ค้นจาก <http://www.lib.ubc.ac.th/mobilelibrary/document/03.doc> วันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- "ห้องสมุดเคลื่อนที่ (สำนักงานสวัสดิการสังคม) กรุงเทพมหานคร" ค้นจาก <http://www.ryt9.com/s/prg/243563/> วันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- "ห้องสมุดเคลื่อนที่ ส่งเสริมการเรียนรู้สู่ชุมชน" ค้นจาก http://www.thaistudy.chula.ac.th/its_pinitthai/phpPickUp.php?q/D=55 วันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- "ห้องสมุดเคลื่อนที่ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น" ค้นจาก <http://kku.ac.th/molib/abputus.php> วันที่ 17 พฤศจิกายน 2552.
- Brown, Eleanor Frances. *Bookmobiles and Bookmobiles Services*. Metuchen : The Scarecrow Press, 1967.
- Pennell, Lois G. "Bookmobiles," in *Encyclopedia of Library and Information Science*. Vol 3. P.1-56 New York : Marcel Dekker, 1970.